

Правові аспекти членства в особистому селянському господарстві

В. УРКЕВИЧ

кандидат юридичних наук

(Національна юридична академія України ім. Ярослава Мудрого)

Закон України від 15 травня 2003 р. «Про особисте селянське господарство» [4] врегулював правові, економічні та соціальні засади створення та діяльності особистих селянських господарств в Україні. Оскільки, як зазначено у ст. 1 Закону, особисте селянське господарство — це господарська діяльність, яка проводиться без створення юридичної особи фізичною особою індивідуально або особами, які перебувають у сімейних чи родинних відносинах, то важливим є питання визначення статусу фізичних осіб, що ведуть особисте селянське господарство.

Питанням правового регулювання функціонування особистих селянських господарств та статусу осіб, які займаються їх веденням, присвятили свої наукові пошуки такі науковці, як А. Статівка [5], А. Хвасенко [6], В. Лебідь [2] тощо. У 2004 р. колективом авторів за редакцією В. Носіка було видано науково-практичний коментар до Закону України «Про особисте селянське господарство» [3]. Однак частина зазначених праць була опублікована до набрання чинності названим Законом, а в останній праці статус фізичних осіб, які ведуть особисте селянське господарство, подано переважно у практичному аспекті, як рекомендації до застосування норм коментованого Закону.

Таким чином, метою даної статті є аналіз норм Закону «Про особисте селянське господарство», що визначають статус фізичних осіб, які займаються веденням особистого селянського господарства. При цьому зауважу, що буде вживатися термін «ведення особистого селянського господарства», оскільки він є вже усталеним, хоча, фактично, така діяльність фізичних осіб є веденням спільної діяльності, бо дане господарство не має зовнішньої юридичної «оболонки».

Переходячи до основного викладу, слід зазначити, що у тексті Закону «Про особисте селянське господарство» для позначення певного кола осіб вживається як словосполучення «члени особистого селянського господарства» (статті 1, 5–11), так і «фізичні особи, яким у встановленому законом порядку передано у власність або оренду земельні ділянки для ведення особистого селянського господарства» (статті 3, 5). Оразу зауважу, що вжиття останнього словосполучення цілком обґрунтовано у тексті ст. 5 Закону, коли йдеться про надання земельних ділянок для ведення особистого селянського господарства. І навпаки, коли у ст. 3 Закону «Сфера дії Закону» зазначено, що «дія цього Зако-

ну поширюється на фізичних осіб, яким у встановленому законом порядку передано у власність або оренду земельні ділянки для ведення особистого селянського господарства», не зрозуміло, чому законодавець закріпив саме такий припис. Адже, вказані фізичні особи, за термінологією Закону, також належать до членів особистого селянського господарства. Автори науково-практичного коментарю Закону додатково зазначають, що названа стаття підлягає розширеному тлумаченню, адже норми Закону поширюються не лише на фізичних осіб, які отримали земельні ділянки для ведення особистого селянського господарства, а й на тих осіб, які отримали їх до 1 січня 2002 р., тобто для ведення особистого підсобного господарства [3, 30] (тобто до моменту набуття чинності Земельним кодексом України від 25 жовтня 2001 р.). На мою думку, треба також додати, що норми Закону поширюються також і на інших фізичних осіб, які перебувають у сімейних чи родинних відносинах і спільно проживають та ведуть особисте селянське господарство, а не лише на тих, які отримали відповідну земельну ділянку.

Надалі розглянемо особливості «членських» відносин в особистому селянському господарстві. На думку окремих дослідників, що аналізували зміст ст. 1 Закону, «частина 2 коментованої статті Закону вперше в аграрному законодавстві України запроваджує інститут членства у особистих селянських господарствах. Зокрема, членами особистого селянського господарства є фізичні особи, які перебувають у сімейних чи родинних відносинах і спільно проживають та ведуть особисте селянське господарство. При цьому Закон не визначає особливої процедури набуття членства у особистому селянському господарстві як юридичного факту, з яким закон пов'язує виникнення, зміну і припинення земельних, майнових, соціальних та інших правовідносин» [3, 18].

Слід зазначити, що теорією аграрного права визнано, що інститут членства притаманний сільськогосподарським підприємствам кооперативного типу. Якщо ж звернутися до теорії кооперації, то тут право членства розуміється як сукупність (система) правових норм (правил) стосовно реалізації права громадянина стати членом кооперативу, порядку і умов вступу до нього та виходу з його складу, визначення і реалізації його правомочностей як поєднання членських прав та обов'язків, про припинення членства і виходу з кооперативу [1, 91].

Членство у кооперативі є юридичним фактом, що викликає до життя низку інших правовідносин — земельних, майнових, трудових, організаційно-управлінських, суб'єктами яких виступають члени кооперативу та кооператив як юридична особа.

Грунтуючись на зазначених загальнотеоретичних положеннях щодо інституту членства, спробую проаналізувати його зміст за законодавством України стосовно особистих селянських господарств.

По-перше, як вже зазначалося, особисте селянське господарство — це господарська діяльність, яка проводиться без створення юридичної особи. Отже, суб'єктами відповідних відносин є виключно особи фізичні. Взагалі ж про інститут членства говорять у зв'язку із існуванням осіб юридичних. Наявність інституту членства яскраво відбиває різницю в походженні суб'єктів права: природне — фізичних осіб та «штучне», похідне від фізичних осіб щодо юридичних осіб. Тому цілком логічно у тексті Закону відсутні приписи стосовно умов вступу до членів особистого селянського господарства, правил подання та розгляду заяви про прийняття до членів господарства, порядку прийняття такого рішення. У Законі виділено лише умови, які застосовуються щодо фізичних осіб для надання їм права на ведення особистого селянського господарства. Залежно від змісту цих умов таких фізичних осіб можна підрозділити на два види: фізичні особи, які є власниками (орендарями) земельних ділянок, наданих для ведення особистого селянського господарства та фізичні особи, які перебувають у сімейних чи родинних відносинах та спільно проживають з фізичними особами, які є власниками (орендарями) земельних ділянок, наданих для ведення особистого селянського господарства. Причому слід зазначити, що наявність «першого» виду фізичних осіб має вирішальне значення для ведення особистого селянського господарства, адже без наявності необхідної земельної ділянки виробництво (а потім переробка та споживання) сільськогосподарської продукції взагалі неможливе. Отже, статус «другого» виду названих фізичних осіб багато в чому залежить від «першого», адже можна перебувати у сімейних чи родинних відносинах і спільно проживати, але це не означає ще виникнення можливості ведення особистого селянського господарства. На відміну від цього, фізичні особи, які є власниками (орендарями) земельних ділянок, наданих для ведення особистого селянського господарства, є «самодостатніми», для реалізації їх спеціальної аграрної правосуб'єктності щодо ведення особистого селянського господарства ніяких інших умов не потребується. Додатково лише зазначу, що якщо фізичні особи, які є власниками названих земельних ділянок, мають обов'язково перебувати у громадянстві України, то фізичні особи «другого» виду можуть належати до громадянства будь-якої країни або навіть бути особами без громадянства.

Для з'ясування змісту інституту «членства» у особистих селянських господарствах надалі слід розглянути земельні, майнові, соціальні та інші від-

носини, що виникають за участю «членів» особистого селянського господарства.

Суб'єктами земельних відносин, відповідно до ст. 5 Закону є фізичні особи, яким передано у власність або в оренду земельні ділянки для ведення особистого селянського господарства. Отже, оскільки вести назване господарство без використання земельних ділянок неможливо, то зрозуміло, що їх надання є первинним стосовно ведення особистого селянського господарства. Наявність (або відсутність) статусу «члена» зазначеного господарства не має значення для отримання земельної ділянки. Припис названої статті Закону щодо можливості існування спільної часткової власності на земельну ділянку членів особистого селянського господарства ґрунтується на загальних положеннях земельного законодавства України щодо спільної власності на землю та не обумовлений особливостями статусу фізичних осіб, які ведуть особисте селянське господарство.

Майнові відносини щодо майна, яке використовується для ведення особистого селянського господарства, відповідно до ст. 6 Закону, ґрунтуються на праві приватної власності «членів» цього господарства на належне їм майно. Знов-таки, суб'єктом майнових відносин тут виступають фізичні особи, які ведуть особисте селянське господарство. Однак Закон пов'язує виникнення спільної (часткової або сумісної) власності на майно, яке використовується для ведення особистого селянського господарства із спільною діяльністю таких осіб.

Не відіграє вирішального значення статус «члена» особистого селянського господарства у відносинах щодо їх соціального страхування та пенсійного забезпечення. Такі фізичні особи у спеціальному законодавстві прирівнюються до осіб, які забезпечують себе роботою самостійно [3, 112–114].

Однак, на перший погляд, ст. 11 Закону все ж таки регулює відносини, які можуть виникати лише за участю фізичних осіб як членів особистого селянського господарства. Йдеться про наступний припис Закону: ведення цього господарства припиняється в разі рішення його членів про припинення діяльності господарства. Зрозуміло, що інші особи, ніж «члени» особистого селянського господарства, прийняти таке рішення не можуть. Однак, якщо згадати визначення поняття особистого селянського господарства та те, що воно не має статусу юридичної особи, то фактично цей припис Закону означає, що ведення спільної господарської діяльності припиняється за рішенням осіб, які її проводять.

Якщо ж додатково звернемося до аналізу інших, зазначених у ст. 7 Закону, прав та обов'язків осіб, які ведуть особисте селянське господарство, то тут перелічуються права (та відповідні обов'язки) фізичних осіб як суб'єктів цивільно-правових відносин, як власників (орендарів) земельних ділянок сільськогосподарського призначення, фінансові права та обов'язки. Особливих суб'єктивних

прав (та відповідних юридичних обов'язків), що безпосередньо пов'язані з інститутом членства у особистому селянському господарстві, обумовлені ним та виникають на його підставі, розглядуваний Закон не містить.

Підсумовуючи викладене можна зробити наступні висновки. Нормами Закону «Про особисте селянське господарство» комплексно врегульовано відносини щодо ведення фізичними особами особистого селянського господарства. Однак його положення, присвячені врегулюванню статусу названих фізичних осіб, не у повній мірі співвідносяться із теорією інституту членства в аграрних підприємствах. Інститут «членства» у особистих селянських господарствах не містить його необхідних кон-

ститууючих елементів. Зважаючи на це, на мою думку, у тексті Закону доцільно замість словосполучення «члени особистого селянського господарства» вживати термін «фізичні особи, які ведуть особисте селянське господарство». У такому разі усуваються усі неточності щодо статусу фізичних осіб, які займаються спільною діяльністю з виробництва сільськогосподарської продукції, її переробки та споживання.

Перспективою подальших наукових розвідок у напрямі обговорюваних проблем може бути використання отриманих наукових результатів у подальших дослідженнях, а також вивчення інших правових аспектів діяльності особистих селянських господарств за законодавством України.

Використані матеріали:

1. Кооперативне право: Підруч. для кооперат., сільськогосп., економ., юрид. вищих навч. закладів і фак / За ред. В.І. Семчика. — К., 1998. — 336 с.
2. Лебідь В. Земельноправові аспекти реалізації права на ведення особистого підсобного господарства // Право України. — 2001. — № 11. — С. 86–88.
3. Науково-практичний коментар до Закону України «Про особисте селянське господарство» / За ред. В.В.Носіка. — К., 2004. — 252 с.
4. Про особисте селянське господарство: Закон України від 15 травня 2003 р. // Урядовий кур'єр. — 2003. — 11 черв.
5. Статівка А. Аграрні перетворення і роль особистих підсобних господарств громадян // Право України. — 2000. — № 5. — С. 27–29.
6. Хвасенко А. Правове регулювання особистого селянського господарства // Право України. — 2002. — № 4. — С. 40–42.

Рекомендовано до друку кафедрою аграрного права Національної юридичної академії України ім. Ярослава Мудрого.

Протидія нелегальній міграції як форма забезпечення громадського порядку

В.ОЛЕФІР

начальник кафедри, доцент, кандидат юридичних наук
(Національна академія внутрішніх справ України)

Громадський порядок — багатогранна категорія. На цю його властивість вказували ще поліцейські XVIII–XIX століть, виділяючи різні види «поліції»: громадської безпеки, моралі, медичну, санітарну, продовольчу тощо. Дійсно, громадський порядок, будучи цілісним соціальним утворенням, виступає у реальному житті у різних правових формах, що зумовлює його охорону відповідними органами виконавчої влади [1]. У першу чергу громадський порядок проявляється у формі протикримінальної безпеки. Дана безпека базується на активних діях громадян і діяльності міліції з припинення таких правопорушень та злочинних діянь, як дрібне та злісне хуліганство, угон автомобілів, дрібні крадіжки у громадських місцях, пошкодження телефонів-автоматів, доведення неповнолітнього до стану сп'яніння. Такі дії є, як правило, антису-

спільними, що посягають як на громадський порядок, так і на суб'єктивні права громадян.

Однією з важливих форм громадського порядку є безпека дорожнього руху. В сучасному урбанізованому світі з його зростаючим темпом розвитку автомобільного транспорту і дорожнього будівництва різко збільшилась загроза загибелі людей в громадських місцях (проспекти, площі, вулиці) у результаті дорожньо-транспортних пригод. Тому особливо актуальною стає проблема адміністративного нагляду за дорожнім рухом у громадських місцях, що має за мету дотримання як водіями транспортних засобів, так і пішоходами Правил дорожнього руху. Цей нагляд покладений на спеціальний апарат МВС — Державну автомобільну інспекцію.

Інша важлива форма громадського порядку — пожежна безпека у громадських місцях: кінотеат-

рах, стадіонах, музеях, театрах, в адміністративних спорудах і житлових будинках. З метою запобігання пожежам, обмеження поширення останніх, що виникли, створення умов для евакуації людей з палаючих споруд створені підрозділи державного пожежного нагляду в складі МВС, які на сучасному етапі становлення правової держави в Україні переведені до Міністерства надзвичайних ситуацій. Пожежна безпека здійснюється системою заходів із запобігання та припинення порушень правил протипожежної безпеки. Така форма громадського порядку включає також вимогу при проектуванні споруд передбачати використання внутрішніх і зовнішніх сходів та драбин, запасних виходів, перехідних балконів, які дають можливість людям, котрим загрожує вогонь, вийти з приміщень.

Не менш важливе значення має санітарно-епідеміологічне благополуччя громадян у громадських місцях. Це одна з традиційних і необхідних для суспільства форм прояву громадського порядку. Без чистоти немає порядку в місцях, що мають громадське значення. А.Файоль частково правий, вказуючи: «чистота — завершення порядку» [2]. На мій погляд, точніше буде сказати: чистота — початок порядку.

Особливе місце серед форм громадського порядку займає екологічна безпека громадян у громадських місцях. У середині XX ст. забрудненість атмосфери за рахунок господарської діяльності підвищилася на 20%. Не переробляючись, речовини у вигляді відходів, викидів виробничо-господарської та комунально-побутової діяльності поступово концентруються в оточуючому людину середовищі та, перш за все, у громадських місцях міст, які відкриті для пилового та радіаційного забруднення.

Різні форми громадського порядку свідчать про масштабність категорії, що розглядається, та охоплені нею величезної частини соціальної діяльності [3].

Окремої уваги заслуговує така форма забезпечення громадського порядку як протидія нелегальній міграції. Дана форма набула особливо актуального значення на сучасному етапі розвитку людства [4].

Дослідження міграційних процесів, які проводились українськими науковцями, зокрема Ю.Римаренком, Н.Мироненко, А.Мацьком, Н.Нижник, красномовно свідчать про те, що це явище впливає на стан злочинності, громадського порядку та громадської безпеки. Воно сприяє розвитку наркобізнесу, торгівлі зброєю, проституції тощо.

Україна для кримінальних груп переправників мігрантів є найбільш привабливою. Це обумовлено як географічним, так і багатьма іншими факторами. Дійсно, з одного боку, українсько-російський кордон найбільш протяжний на південному заході Росії, а з іншого — він найменш облаштований, найбільш ліберальний, прозорий. У той же час Україна межує на Заході з багатьма державами, які приваблюють мігрантів, тобто Україна виступає зручним переправним пунктом. Крім того, для грома-

дян В'єтнаму, Північної Кореї, Китаю, Монголії в'їзд в Україну є безвізовим і перебування їх тут також легальне до того часу, поки вони не спробують перейти західний кордон.

Основна кількість нелегальних транзитних мігрантів прибуває з Росії в Україну залізницею та повітряним шляхом. Щодня у поїздах тільки на українсько-російському кордоні затримується від 30 до 60 чоловік з фальшивими паспортами, більшість з яких за кінцеву мету мають намір перетнути західний український кордон. Тут їх зустрічають, розміщують, а потім переправляють до західного кордону члени спеціальних груп, які займаються цим злочинним бізнесом. До західних кордонів вони пересуваються головним чином залізничним транспортом.

У нашій молодій незалежній державі явище нелегальної міграції також нове, проте розвивається загрозливими темпами. І законодавство України на сьогодні не має можливості урегулювати міграційні процеси, які відбуваються у державі. Тому вбачається необхідність у глибокому і масштабному дослідженні даного явища та визначення шляхів протидії нелегальній міграції. Зростання кількості нелегалів негативно впливає насамперед на рівень злочинності в Україні, поширення небезпечних захворювань, розвиток «тіньового» ринку праці. Вказаний вид бізнесу в сфері транснаціональної злочинності за своєю значущістю займає місце поруч з наркобізнесом і торгівлею викраденими автомобілями. Структура організованої злочинності, що контролює потоки нелегальних мігрантів, а також методи її кримінальної діяльності стають все більш витонченими і удосконаленими, а злочинні групи нараховують десятки і, навіть, сотні професійно підготовлених та добре оснащених членів.

Завдання з протидії нелегальній міграції покладається на визначені державні органи. Зокрема, Служба безпеки України у межах своєї компетенції протидіє нелегальній міграції, виявляє потоки нелегальних мігрантів, які набувають ознак організованої злочинності. Їх компетенція і повноваження у цій сфері регламентовані Законом «Про службу безпеки України».

Державний комітет у справах охорони державного кордону України, Прикордонні війська України перешкоджають незаконному перетинанню державного кордону, в установленому порядку затримують осіб, які незаконно перетнули кордон, та організують прийняття заяв про надання статусу біженця від тих осіб, котрі мають намір його набути.

За законодавством України прикордонний контроль і пропуск через державний кордон людей, транспортних засобів та вантажів покладено на Прикордонну службу України, підпорядковану Державному комітету в справах охорони державного кордону України (Закон від 4 листопада 1991 р. «Про Прикордонні війська України» // Відомості Верховної Ради України. — 1992. — № 2. — Ст.7).